

İLİĞ UNVANI HAKKINDA

Osman Turan, Ankara

Millî tarihimize ait kaynakların çoğunun yabancı dillerde yazılmış olması yüzünden, türlü türk zümrelerine müteallik bir çok türkçe tarihî ad ve unvanları, bu yabancı kaynakların zapt ve tesbit ettikleri şekil ve telâffuzlara göre, tanyoruz. Yabancıların türkçe sözleri söylemek ve yazmakta nasıl tahrifler yapacakları ve mütemadiyen, müstensihler elinde bunların, kopya edile edile, büsbütün tanınmaz şekillere bürünecekleri aşikârdır. Tarihimizin ilk çağları hakkında hemen biricik kaynakları teşkil eden Çin vesikalarının verdiği türkçe kelimeleri, bugün, ne yazık ki, tanınmayacak şekillerde buluyoruz. Bunları tahkik edecek vasıtaların fıkdanına rağmen, yapılacak ilmî araştırmaların az çok müsbet neticeler vereceği muhakkaktır; türkiyatla alâkalı sinologların bu husustaki mahdut çalışmaları malûmdur. Muahhar çağların islâm kaynakları çince kadar değilse de arap harflerinin türk fonetiğini ifadede kabiliyetsiz olması ve zamanla, müstensihler elinde kopya edile edile, tahriflerin artması bir çok yanlışlıklara sebep olmuştur. Buna türkçenin tabîi olarak geçirmiş olduğu değişme ve tekâmülün de inzımam ettiğini ilâve etmeliyiz.

Türk hukuk müesseselerinin, içtimaî teşkilâtının anlaşılmasında türkçe ad ve unvanların belirip, tavazzuh etmesine ehemmiyetle lüzum vardır. Bir dilcinin, daha umumî bir tabirle, pek doğru olarak dediği gibi, bir dilin kelime tarihi, o dili konuşan milletin kültür ve düşüncesi tarihidir. Vesikaların kifayet etmediği yerlerde dil bilgisinin, sıkı bir tenkide tâbi tutularak, tarihî araştırmalarda yardım ve ikmâl edici bir vasıta olarak kullanılmasında zaruret vardır. Burada türkçe unvanlar cümlesinden olarak, Türkistan'da Karahanlılar devletine de alem olduğunu kabul ettiğimiz *ilig* unvanından bahsedeceğiz.

X.—XIII. yüz yıllarda doğu Türkistan ve Maverâünnehir'de hüküm süren türk hükümdarlarının kurdukları devlete Âl-i Efrasiyab, Türkistan hakanları denilmiş olduğu gibi, bu hanedan hükümdarlarının isimlerinde sık sık tekerrür eden *kara*, *buğra* ve *ایلك* tâbirlerinden dolayı, Karahanlılar, Buğrahanlar ve, sonuncusu da tahrif edilerek, İlekhanlar denilmektedir. Son zaman-

larda tarihî edebiyatta sonuncuları olan *kara han* ve bilhassa *ilek han* şekilleri umumîleşip, ötekileri bırakılmış gibidir. *İlek han* tabiri, meskû-kâtçılar tarafından kullanılmağa başlanmış ve tutunmuştur; artık bugün, gerek Avrupa'da gerek bizde tercih edilen şekil bu sonuncusudur. ¹

F. Grenard, *Satuk Buğra Han menkıbesi ve tarih* adlı makalesinde (*Journal Asiatique*, 1900, XV; trc. Osman Turan, *Ülkü*, sayı 74, s. 145—154) „yalnz bu sülâleye ait olmayan, bununla beraber, daha ziyade bu aileye mahsus olan *ilik han* unvanı, şüphesiz bütün Balasagun hükümdarlarına aittir; en iyi imlâsının *ilik* veya *elik* olduğunu *Kitadğu Bilig*'den öğreniyoruz (W. Radolf, *Kudatku Bilik. Faksimile der uigurischen Handschrift der K. K. Hofbibliothek in Wien*, Petersburg, 1890); bunun, eski türkçe „birinci“ demek olan bir kelime olması mümkündür; bugün henüz kökü *ilgeri* „ileri“ kelimesinde mevcuttur“ demektedir. W. Radolff, neşrettiği *Kitadğu Bilig*'m uygurca nushasında, bizim *ilig* şeklinde kabul ettiğimiz bu unvanı, *âlik* veya *ilik* şeklinde yazmaktadır; kendi lûgatmda, bu kelime hakkında „eğer bu kelime *ilik* idi ise, „birinci“ mânasına gelen *ilk* sözüne yaklaştırılabilecektir“ der, (I. 816). W. Barthold da *ilek* kelimesinin telâffuz ve iştikakının meçhul olduğunu, tarihlerde ve paralar üzerinde *ilek*, *ilik* veya *âlik* şeklinde bulunduğunu söyler ve Radolff'un zikrettiğimiz etimolojisini kaydeder (*Encyclopédie de l'İslâm*, bk. mad. *Ilek Khans*). A. Caferoğlu, *Tukyu ve uygarlarda han unvanları*'nda, böyle bir *ilig* unvanına rastgelmiyoruz (*Türk hukuk ve iktisat tarihi* mec, İstanbul, 1931, I. 105—119).

Buraya kadar tamamen meçhul kalan *ilek han* tabiri bundan sonraki tetkiklerde bir az daha tavazzuh etmekte ise de, mesele yine müphemiyet içerisinde kalmış ve yanlışlık bugüne kadar devam ede gelmiştir. Barthold'un *Moğul istilâsı zamanında Türkistan*'ı hakkındaki notlarında P. Pelliot: „*ilek* yerine *ilig* yazmak daha doğru değil midir; *ilig* in hükümdar anlamına geldiği F. W. K. Müller, *Uigurica* II'de gösterilmiştir“ demektedir (bk. *Notes sur le Turkestan de M. Barthold, T'oung Pao*, 1930, I, 16). P. Pelliot'nun müphem bir şekilde kaydettiği bu mütalâayı kendisinden daha önce Gombocz Zoltán hemen aynen yazdığı hâlde dikkati celbetmediği gözüküyor. Gombocz: „X. asıra doğru şarkî Türkistan'da, *ilik* veya *âlik hanlar* adı ile, yeni bir müslüman hanedanı meydana çıkıyor; *ilik* veya *âlik* şahıs adı değil, bir unvandır, hükümdar manasına gelir“ diyor (*Magyar Nyelv*, 1915, XI, 436). Köprülü de bir münasebetle *ilek*, *ilak* „hükümdar, prens“ mânasında daha uygurlarda kullanılan bir kelimedir ve müslüman Kara hanlılar

1. *Kara*, bir çok türkçe adlarla birlikte kullanılır: *teñri kara han*, *kara koyunlu*, *kara hazar*

devletinde de bu unvan kullanıldığı için, bu sülâleye İlek Hanlar ismi dahi verilir“ diyor (bk. *Belleten*, Ankara, 1937, I, 283—288). Bahsedilen *ilek* veya *ilig*'in şimdiye kadar yapılmış izah tarzları, benim bildiğime göre, bundan ibarettir. Bu izahlar meseleyi halledemediği için, bugüne kadar tarihî eserlerde *ilek han* yanlışlığı devam ede gelmiştir. Yalnız R. Grousset (*L'Empire des Steppes*), an'aneye devam ederken, bir haşiyesinde (s. 200) Pelliot'nun zikredilen kaydını not eder.

Bu izahlar gösteriyor ki, yanlışlığın sebebi arap harflerinin fonetik kifayetsizliğidir. Arap harfleri ile ايلك şeklinde yazılan *ilig*'in daha fonetik yazılabilmesi için, harekeli olması icap ederdi. Bu sülâlenin muasır olan Utbî'nin harekeli nushasında da, bu kelime harekesiz olarak ايلك ذکر ايلك (Tarih-i Yeminî, Üniversite kütüp., Yıldız var. 224) şeklindedir. *Tarih-i Güzide*, ايلك خان şeklinde, yalnız bizim kelimeyi harekelemez. Fakat başka bir yerinde bunu, l'nin üstünü ile, ايلك خان olarak yazar. Muahhar bir eser olan ve türkçe adları çok defa tahriflerle yazan müellifin bu tarzda yazışı, bize ancak tereddüdünü gösterir (bk. Hamdu'llâh Mustawî-i Qazwî'm', *The Ta'ri'kh-i-Guzi'da*, Leyden, nşr. Browne, 1910, s. 391 — 396). *Cihân-küşâ*'nm da bir harekeli yazmasında, müstensih hatası olarak, ايلك تركان ve ايلك şeklinde yazılmıştır. Kaynaklar ايلك'i *han* unvanı ile birlikte, vermektedir. İbn al-Aşîr, Abū Naşr Ahmed 'Alî'den bahsederken, ايلك الخان التركي اسمه ابو نصر واقبه شمس الدولة der (bk. *Kāmil a-tavārîh*, nşr. Tornberg, IX, 51). Bu hanedana ait paralar üzerinde شمس الدولة ايلك الخان ابو نصر احمد ابن علي، شرف الدولة ابو المظفر آرسلان خان ايلك، نصر ايلك پادشاه ad ve unvanlarına rastgeliyoruz (Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı kadîme-i islâmiye katalogu*, 4. kısım, İstanbul, 1321). Bunlardan islâmiyeti ilk kabul eden ve hakkında menkıbe teşekkül eden Satuk, hanedana ait *buğra*, *kara* ve *ilig* unvanının üçünü de haiz bulunuyordu. Karahanlı hükümdarlarının bu unvanı Karahıtay istilâsı zamanına değin muhafaza ettikleri gözüküyor: كورخان بېلا ساغون رفت و بر تخت ملك را يکانى بنشست و نام خانى از نيرة افراسياب برداشت و اورا بوسوزلار ايشيتي (*Cihân-küşâ*, 88). İlig-hanlar sarayında yazılan *Qutadğu Bilig*'de adaleti temsil eden padişah da *ilig* ile gösterilmiştir: بوسوزلار ايشيتي ايلك سيفندى ايليك دعاقيدى رب فاكوتوردى ايلك (Ferg. 224,15). *Mulhakāt al-şurâh*, bunu ايلك ve ايلك şeklinde kaydediyor (bk. Barthold, *Turkestan...*, metin, s. 132 v. d.) *Burhān Kāfi*'c (II, 205) bunu ايلك şeklinde yazarak, نغزك vezninde okunduğunu ve Türkistan'da bir şehir ismi olup, aynı zamanda Yağma şehrinin hükümdarının ismi olduğunu yazar. Bu vesikalar gösteriyor ki, Karahanlılar'daki bu unvan *han* unvanı yanında kullanıl-

miş, fakat gittikçe bu, sülâleye alem olan bir isim mahiyetini almıştır. Bununla beraber bu *han* unvanı dününde bir unvan olmalıdır ki, Gürhan Balasagun hükümdarının hanlık unvanını nez'etmiş ve ona *ilig türkmen* namını vermiştir. Ebülğâzi'nin bunun adının *ilig han* olduğunu söylemesi ve Gürhan'ın da *han*'ı kaldırarak, *ilig türkmen* demesi nazarı itibara alınrsa, unvanın devam etmekte olduğu anlaşılır. Zaten Cüveynî de onu Buğra neslinden getiriyor: نسبت او بابك بغرا خان ميکنند (Cihân-küşâ II, 122); *han* ve *ilig* unvanlarının birlikte kullanılmaları Osmanlı imparatorlarının *sultan*, *han* veya *hakan* unvanlarını birlikte kullanmalarına benzer.

Unvanın daha iyi anlaşılabilmesi için, tarihî seyrini takip etmemiz gerektir. Bunun Karahanlılar'a geçmesi, şüphesiz, bu sahalarda kuvvetli bir kültür yaratan, uygurlardan olmuştur. Zaten İlig-hanlılar tarihini tetkik ederken, bu ciheti gözden uzak tutmamak lâzımdır. Filhakika bunun uygurlarda çokça rastlanan „hükümdar“ mânasındaki *ilig*'den başka bir şey olamayacağı gözüküyor. Muhtelif uygur metinleri ile bunu tesbit edelim:

1. Uygur hükümdarlarından Mo-yen-ço (türkçe tesis edilen şekil Bayan Çor veya Moyun Çor)'nun oğlu Teng-li Meuyü (759—780)'nün bir maniheist metinde ve takriben 820 yıllarına ait Karabalgasun kitabesinde ismi şu unvanlarla zikredilir:

1. *uluğ ilig teñride kut bulmuş erdemin il tutmuş alp kutluğ bilge* (F. W. K. Müller, *Uigurica* II, 95).

2. *iligimiz sansız tümen yıl boltı sizinte adrılduқта berü* (A. von le Coq, *Manichaica*, I, 10).

3. *uluğ ilig teñri hanı ezrua teñriniñ amrağı kıızı yaltrıglı teñriçe toşist vahman* (*Manichaica*, I, 25).

4. *kün ay teñriteg kösençig körtle yaruk büğü teñrikenimiz kül bilge iligniñ orunğa olurmuş* (R. Rahmeti, *Tüklerde tarih zabtı, İkinci tarih kurultayı zabıtları*, İstanbul, 1937, s.)

5. *Yzdigird ilig sanı üç yüz tağı sekiz altmış* (Rahmeti, *göst. yer.*)

Nihayet hristiyan uygur metinlerinde:

6. *mengü teñri oğlu ilig han mşihā* (*Uigurica* I, 7).

7. *yime yükünç yükündiler ögmek alqış ötündiler ilig han mşihā teñrike* (*Uigurica*, I, 6).

Bu metinlerde geçen *ilig*'in „hükümdar, sahib-i saltanat“ mânalarını ifade ettiği gözüküyor. Unvanın 'İsā'ya tevcihi de aynı mânayı tazammun

eder; zira 'İsâ, Allahın oğludur ve Allah'tır; âlemin hükümdarı, yani *Rabb al-'âlamîn*'dir. Türklerde hükümdarlığın menşei ilâhîdir; yani *teñriteg teñride bolmış teñri yaratmış*'tır. Allaha *teñri karahan, teñri ilig* denilmesi de bundandır. İslâm an'anesinde Allah'a âlemlerin ve padişahlarının padişahı denir. Eski buddist-türk metinlerinde *teñri* sözünün *deva* karşılığı kullanıldığı gibi, tanrılar hükümdarı *devaraca* olan *İndra* da *teñriler iligi hormuzda* adını taşır (V. F. Büchner, *Enc. de l'İslâm*, bk. mad. *tañri*).

İlig unvanının, diğer birçok unvanlar gibi, Hazar türklerinde de mevcut olduğunu İbn Fadlan'dan anlıyoruz: «هذا النهريسى اتل و هي اكبرها و قطمة على شرقه و الملك يسكن الغرى منها يسمى الملك بلسانهم ملك ايضاً باك» İtil denilen bu nehir, oranın en büyük nehridir; şarkında bir kısım vardır, melik buranın garbında oturur; melike onların dilinde ملك (*ilig?*)¹ veya بك (*beg*) denir.

Hazarların kuvvetli medenî tesirleri altında kalan macarlarda da bu unvana tesadüf ediyoruz. Meşhur macar hükümdarı Arpad'ın oğlu Ілек (*ilek*) adını taşıyordu. Constantin Porphyrogenéte'de rastgeldiğimiz bu unvanın bizim *ilig*'den başka bir şey olamayacağı zannedildiği gibi, Peşte vilâyeti dahilinde bulunan Üllö yer adının da bundan geldiği kabul edilmektedir (Zoltán Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI, 436). Kun Géza ve daha sonra Németh Gyula, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, s. 134) Attilânın bir oğlunun adı olan Ellak veya İllak'ı da *ilig* ile alâkalı kabul etmişlerdir. Burada unvanın menşeyinden bahsedilecektir. Fakat şimdiden, bunun Hunlarda mevcudiyetine başka deliller getirilmedikçe, yalnız böyle bir şekli benzetme ile, hükmetmek bir az güçtür. Bunun Hazarlara nereden ve nasıl geldiği bir meseledir. Gerçi Hazarların kuvvetli Gök-türk tesiri altında kaldıkları biliniyor; fakat aşağıda temas edileceği gibi, bu unvanın Gök-türkler'de mevcudiyetini elimizdeki metinlerde şimdilik göremiyoruz. İbn Fadlan'ın seyahatı uygur devletinin kuruluşundan hemen bir asır sonraya düşüyor; bundan uygurlardan intikal edebileceği hatıra gelirse de, aradaki kültür münasebetleri bilinmedikçe, her hangi bir hüküm verilemez. Ancak dilin tekâmül kanunu icabı olarak, türkçe orada da aynı unvanı doğurabilir mi?

Köprülü bize *ilek* veya *ilig* unvanını Selçuklarda kullanılmış olduğunu bildiriyor: „Selçuk devleti, Karahanlılar devrinde kullanılan unvanları büyük nisbette muhafaza ettiği için, sair bir çok türkçe unvanlar gibi, bu *ilek* unvanı da Selçuklar tarafından kullanılmıştır.

¹ Burada *elif*'in düşmüş olduğunu kabul etmek icap ediyor; mamafih *yilig* de olabilir.

Binaen aleyh bir ermeni menbaının Kutulmuş'un halefi olarak gösterdiği bir Alphilag ismi, P. Petters'in okuduğu gibi, Alp Aylak (J. Laurent daha önce bunun mahiyetini anlamamıştı) değil, Alp İlek'tir. Türklerde unvanların şahıs adı olarak kullanıldığını biliyorsak da, burada bu kelimenin bir isim değil, daha ziyade bir unvan olduğunu kuvvetle söyleyebiliriz" (*Belleten*, Ankara, 1937, I. 283 — 288). Biz *Dede Korkut*'ta geçen şu ibarenin birinci kelimesinin de *ilig* olacağını sanıyoruz: *ابلك Koca oğlu Alp Eren Çapar yetdi* (vs. Kilisli, s. 36 ve 162).

Unvanın etimolojik izahına gelince, Radloff ve Grenard'ın *ilik* veya *ilig* kelimesinin „birinci“ mânasına gelen *ilk* kelimesinden iştikakı imkânsızdır. Barthold, iştikakından bahsetmiyorsa da, Radloff'un iştikakını kaydeder. Eğer kelimenin menşei *ilk* olsa idi, bununla birinci, yani büyük han'ın gösterilmesi ve ikinci derece tâbi hanlara sâdece *han* veya tâbiyeti ifade eden diğer bir kelime ile birlikte, her hangi bir unvanın verilmesi icap ederdi. Hâlbuki muahhar devirde bunun *han* unvanı altında gibi bir mâna ifade ettiği kaydedilmişti. Bundan başka bu hanların unvanları arasında bir farklılaşma vücuda geldiğini göremiyoruz. Bahsedilen hükümdarların, *han* ve *hakan* gibi, iki unvan kullandıkları görülüyorsa da, bunları müteradif kabul etmek icap eder. Meselâ aynı hükümdara *malik al-maşriq kâdir hân*, diğer yerde *nâşir al-hakq kâdir hâkân* deniliyor (bk. Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı kadîme-i islâmiye kataloğu*, İstanbul, 1321). *Han* ve *hakan* unvanlarının farklılaşma meselesine tekrar dönülecektir. Bundan başka yapılan iştikak, lisaniyat bakımından da usûlsüzdür. *İlik* (hakikatte *ilig*)'in *ilk*'ten geldiğini ileri sürerken, aradaki *i*'nin düşmesi izaha muhtaçtır ve *ilk* kelimesinin böyle bir şekli yoktur; bilâkis Orhun âbidelerinde *ilk* veya *ilki* şeklindedir ve uygur yazılarında olduğu gibi, bugünkü anlamdadır. Kâşgarî'de (I, 45) sonundaki *i* yoktur. Her iki kelimenin müşterek bir menşeden gelmesi ihtimâli yoktur.

Bütün bu menfi izahlardan sonra, asıl etimolojisine gelince, bu devlet kurmakta büyük bir kabiliyet gösteren türk teşkilâtından doğmuştur. Türkçe *il*, „memleket ve orada oturan tebaa“, bundan „memleket ve tebaanın topunu teşkil ve temsil eden devlet ve onun hâkimiyeti“ ve nihayet, devletin bir nizam ve barış unsuru olması dolayısı ile, „sulh“ mânalarına gelir; sefire *elçi* denilmesi de, sulh yapıcı olması ile izah edilebilir. Orhun yazılarındaki *il*'in ifade ettiği mânayı Thomsen *empire* ile tercüme ediyor (Thomsen, *Inscription de l'Orkhon déchiffrée*, Helsingfors, 1894, s. 97): *türk ilin törüsün tuta birmiş*. Kâşgarî'de *il*'in mânası bir az daralmış gözüküyor: *بك ايلن تودی - ای سوی الامیر الولاية* (Kâşgarî,

II, 8); eski osmanlıcada da hemen hemen bu mânadadır. Moğullar'da büyük kabîle gruplarına, *ulus* tabiri ile birlikte, *il* de deniliyordu: *Celayır ili*, *Celayır ulusu* gibi.

Türkler devlete *il* dedikten sonra, ona sahip ve hâkim olana türk dili icabı, tabiatı ile *illig* — ki, bugünkü-*li*, *-lig* eki olup, lehçelerde *-lig*, *-lik*, *-li*, *-lü* v. s. dir — yani *illi* (*şâhib al-davla* ve *şâhib al-mamlaka*) diyecekleri pek tabiidir. Orhun yazılarında böyle bir unvanın mevcut olduğunu göremiyorsak da, şu söz vardır: *illigig ilsirettizim kağanlığığ kağanısrattımız* (Thomsen, *göst. yer.*, s. 102). Bu takdirde, bir *l* düşmesi ile *ilig* şekline girmiştir. Bu hâdiseyi isbat edecek misallere mâlikiz. Yine aynı kitabelerde: *yuğçı sıgıtçı öñre kün toğsıқта bökli çölig il tabğaç*. . . cümlesini Thomsen: „gün doğuşunda Çöl memleketi milletleri (yani yabancılar), çinliler, ... gelip sıgıt yapmışlardır“ der (*göst. yer.*, s. 98). Bunun için Tomsen *çölig*'i *çöl(l)ig* olarak kaydeder. Bunun gibi kitabelerde *elli* adedi *elig* şeklindedir; Kâşgarî (I,127)'de hem *elig* hem de *ellig* vardır. Hazarlarda aynı tarzda mevcut olan *kündü* unvanım Köprülü de aynı şekilde teşekkül etmiş bir unvan olarak kabul ettiğini bir dersinde izah etmiştir; Orhun yazılarında *kün* kelimesini uygurcadaki *el-kün* ile birlikte „kavim, millet“ olarak izah ediyor. *-dü* eki ise, bugünkü kırgızcada *-li*'nin aldığı şekildir (*celdi<yelli*); binaenaleyh bu da *künlü* demektir ve mâna ve teşekkül bakımından, *ilig* kelimesinin müradifi görünür. Bugün bile *ele güne karşı* tabiri kullanılmaktadır. Orta zaman farsçasma da „tâbî ve mutî“ olmak mânasında ایل شدن tâbiri girmiştir. *Eli altında bulundurmak*, *eli yetmek*, *elinde tutmak*, *kolu uzun olmak* gibi tâbirlerde, mücerret bir mânaya doğru inkişafı gözüküyor. Arapçada يدالله فوق ايدهم tâbiri, hâkimiyet mânasını ifade eder ki, türkçe *el elden üstündür* sözünü andırır. Bu istidlâl tarzı bizi *il*'in uzuv *el*'den geldiğini kabule sevk ediyor. Zaten mecâzî ve mücerret mefhumların menşede mevcut olmadığı ve bütün kelimelerin önce müşahhas mânalar ifade ettiği lisaniyatta bir mütearifedir.

Buraya ilâve olarak *ilhan* ile *ilig han* arasında, zannedildiği gibi, bir münasebet mevcut olup olmadığını gözden geçirelim. E. Drouin *Les Monnaies Mongols JA*, 1896, mayıs-haziran İlhanîler den bahsederken, „*İlhan* unvanının *ilk* veya *ilek han* unvanından geldiği gözüküyor diyor Barthold *Ene. de l'islam*, bk. mad. *İlkan*,) da *ilhan* unvanının „ikinci derece han“ veya „kabile hanı“ demek olduğunu kaydederek, İlhanîler'in Moğulistan'daki *kaan* 'lara tâbiyetleri ile unvanları arasında bir münasebet görmek ister. *Düvel-i islâmiye* de *ilhan* denilmesini tâbiyetle izah eder. Bu *ilhan* Gök-türk devletini kuran Tümen'in Çin kaynaklarında zikredilen *ilhan* veya *i-li han* unvanının bir

devamı gibi gözüküyor. St. Julien (*Documents sur les Tu-kiue (Turcs)*, JA, 1864, III, 330) bunu Hiyong-nu'larm *Tanyu*'su mukabili gösteriyor. Fakat moğul devrine nasıl intikal ettiğini gösterecek mutavassıt vesikalara mâlik değiliz. İran moğullarına alem olan *ilhan* kelimesinin yukarıda gösterilen izahı, bir az şüpheli görünüyor; zira bu unvan tâbi moğullara verilmemiştir. Bundan başka Mahmud Gazan zamanına kadar hukukan Moğulistan'daki *kaan*'lara tâbi olan İran moğulları bunu *kaan* ve *han* unvanları ile birlikte kullanmışlardır. Bunlara ait paralar üzerinde *العاذل الاعظم جنكز، جنكز قاغان، منكو قاغان الاعظم و قاآن الاعظم* ، *هولاكو خان، هولاكو ايلخان، قاآن الاعظم آناقا ايلخان المعظم، پادشاه عالم ايلخان آناقا، سلطان* ، *هولاكو خان، هولاكو ايلخان، قاآن الاعظم غازان محمود خان، سلطان ابو سعيد بهادر خان* unvanları vardır (Mehmed Mübarek, *Meskûkât-ı ilhaniye katalogu*). Muahhar hükümdarların paraları üzerinde *ilhan* unvanını görmemekle beraber, böyle olduğuna kanaat getiriyoruz. *Tarih-i Vassaf*'ta *ایل در لسان مغول بزرگ* (Quatremère, *Histoire des Mongols Perses*, s. 15) deniliyor ki, *ilhan* „büyük han“ demek olmuştur. Ziya Gökalp (*Türk medeniyeti tarihi*, İstanbul, 1341, s. 194) 'm *ilhan* 'ı „en büyük han“ olarak kabulünün neye istinat ettiğini bilmiyorum. Muahharen *il* küçük kabilelere itlak olunduğu gibi, kabile reislerine de *il hanı* denildiği görülüyor (Ebülgâzi, *Şecere-i türk*; nşr. B. Desmaison, 1871, s. 164).

Netice olarak zikri geçen bu sülâlenin adının *ilig han* olarak tashih edilmesinin münasip olduğu söylenebilir.